

21/1/14

अं

संख्या सिद्धीः

सकार & नवर्ग + शकार & चवर्ग → first group changes to second group
(स त थ द व न) (श च घ ज झ ञ)

order can be reversed?

* -

$$1) \underline{\text{साईत}} = \text{सत} + \text{चित}$$

$$2) \underline{\text{शृंखलाकृ}:} = \underline{\text{शृंख}} + \text{लाकृ}:$$

$$3) \underline{\text{नाइट्रोयम्}} = \text{नर} + \text{चिन्ट्रयम्}$$

$$4) \underline{\text{ग्रासेड-वोक्स:}} = \underline{\text{ग्रासेट}} + \text{वोक्स:}$$

$$5) \underline{\text{बूहुडेविकम्}} = \underline{\text{बूहन्}} + \text{डेविकम्}$$

$$6) \underline{\text{मृत + शाफ्टिका}} = \underline{\text{मृद्य}} + \text{शाफ्टिका}\\ = \underline{\text{मृत शाफ्टिका}} \quad (\text{छवि सिद्धीः})$$

$$7) \underline{\text{उच्च वास:}} = \underline{\text{उत्}} + \text{श्वास:}\\ = \underline{\text{उच्च}} + \text{श्वास:}\\ = \underline{\text{उच्च श्वास:}} \quad (\text{छवि सिद्धीः})$$

$$8) \underline{\text{श्रीमरुपरच्छय-वृद्ध:}} = \underline{\text{श्रीमत्}} + \text{शरत्} + \text{चूर्ण-वृद्ध:}\\ = \underline{\text{श्रीमद्य}} + \text{शरच्छय} + \text{वृद्ध:}\\ = \underline{\text{श्रीमरुपरच्छय-वृद्ध:}} \quad (\text{छवि सिद्धीः})$$

$$9) \underline{\text{जट-चूर्ण-कृष्ण:}} = \underline{\text{जटद्}} + \underline{\text{शृंखलाकृ}:} = \underline{\text{जट-शृंखलाकृ:}} = \underline{\text{जट-चूर्ण-कृष्ण:}}\\ \quad (\text{छवि}) \qquad \qquad \qquad (\text{छवि})$$

अं

उत्तरी सिद्धीः

classmate

Date _____
Page 35

सकार & नवर्ग + धकार & दर्वर्ग → first group changes to second group
order can be reversed.

$$1) \underline{\text{उत्तुयते}} = \underline{\text{उत्त}} + \text{यूयते}\\ = \underline{\text{उद्द}} + \text{यूयते} \quad (\text{जृवि})\\ = \underline{\text{उद्द यूयते}}$$

$$2) \underline{\text{नहींका}} = \underline{\text{नत्}} + \text{हींका}$$

$$3) \underline{\text{बूहुनहींका}} = \underline{\text{बूहन्}} + \text{नहींका}$$

$$4) \underline{\text{शृंखुत्तरी}} = \underline{\text{शृंख}} + \text{त्तरी}\\ = \underline{\text{शृंख}} + \underline{\text{त्तरी}} \quad (\text{जृवि})\\ = \underline{\text{शृंख त्तरी}}$$

$$5) \underline{\text{धूपणामानि}} = \underline{\text{धूण}} + \text{पामानि}\\ = \underline{\text{धूण}} + \text{नामानि} \\ = \underline{\text{धूत्}} + \text{नामानि} \quad (\text{अनुनासिक})$$

$$6) \underline{\text{धूपणवतीः}} = \underline{\text{धूण}} + \text{नवतीः}\\ = \underline{\text{धूत्}} + \text{नवतीः} \quad (\text{अनुनासिक})$$

प्र०८ व अधिकाः

वर्गीयोपयोग-भजनम् + स्वरा / मृदुयोपयोग-भजनम्
(1, 2, 3, 4) (3, 4, 5 + घेरन्ते ह)

= 3rd of वर्गीयोपयोग-भजनम् + second part
ग ज ड क ब

1. उगत् + उड़त् = उगाउड़त् !

* 2. उगत् + उक्ति = उगाउक्ति !

3. वाक् + विलासः = वाहिवलासः

4. संयक् + अथेहितम् = संयन्नाथेहितम्

5. प्रागेव = प्राक् + एव

6. महदरिति = महत् + अरिति

7. उगाउशि : = उगत् + ईशि :

* 8. उठाननः = उठ् + आननः

9. अग्रियम् = स्त्रक् + इयम्

10. आजन् + हिमम् = आजहु + हिमम् (पूर्वसंवर्ण)
= आजहु हिमम् ↴

11. महत् + हिरण्यम् = महद् + हिरण्यम्
= महाहुरण्यम् (पूर्वसंवर्ण)

12. आजहु हिरण्यम् = आजहु + हिरण्यम् (पूर्वसंवर्ण)
= आजन् + हिरण्यम्

अनुरवार समिक्षाः

मकार + वृषभनम् = दौ (अनुरवार)

1. अहं प्रात् = अहम् + प्रात्

2. रामं वद् = रामम् + वद्

3. दुःखम् + उपेज = दुःखं उपेज

चर्चित साहित्यः

वृक्षप्रयोगम् + कार्यशब्दप्रयोगम् =
(1,2,3,4) (1,2) & श, श, म

= 1st of वृक्षप्रयोगम् + second part
कृच ह न प

1. अ॒मद् + प॑क्तम् = अ॒म॒प॑क्तम्

2. प॑रिषद् + क॑र्यम् = प॑रिषद् क॑र्यम्

3. ए॒ड् + ख॑द्यानि = ए॒ख॑द्यानि

4. न॒ट॒रु॒ड़ी = न॒ट॒रु॒रु॒ड़ी (छन्द साहित्यः)

= न॒ट॒रु॒रु॒ड़ी (छन्द साहित्यः)

= न॒ट॒रु॒रु॒ड़ी (चर्चित साहित्यः)

प॒स्वप॑र्वी साहित्यः

अ॒न्त॒र्वा॒री + व॑प॒र्वी॒राम् = 5^m of व॑प॒र्वी + second part
(except श, ष, स, ह)

② { त, थ, द, ध } + न् = न॑न्
न् + न् = न॑न् [शंसः, न॑]

1. श॑क्त॒र॒ी = श॑ + क॒र॒ी / श॑क॒र॒ी

2. व॑धनम् = व॑ + धनम्

3. स॑प॑द्यते = स॑ + प॑द्यते / स॑ प॑द्यते

4. व॑क्त॒र॒ानि = व॑क्त॒ + र॒ानि / व॑क्त॒ र॒ानि

5. अ॒ह॒र॒ो॒री॒मि = अ॒ह॒ + र॒ो॒री॒मि / अ॒ह॒ र॒ो॒री॒मि

6. स॑न्नाप = (स॑न् + न्नाप) स॑ + न्नाप

7. व॑क्त॒र॒ायम् + ल॑खनी॒यम् = व॑क्त॒र॒ायल॑खनी॒यम्

8. न॑म्नापः = न॑म् + न्नापः

9. न॒ट॒रु॒रु॒ड़ी = न॒ट॒रु॒रु॒ड़ी (छन्द साहित्यः)

= न॒ट॒रु॒रु॒ड़ी (छन्द साहित्यः)

= न॒ट॒रु॒रु॒ड़ी + श॑ + क॒र॒ी (चर्चित साहित्यः, + प॒स्वप॑र्वी)

अनुनासिक संधि:

(i) optional वर्गीय-जनानी + (अनुनासिक) = 5th of first varga
+ record part

(ii) mandatory when second part is a suffix starting with अनुनासिक
like मत्त, मात्रम्, कृष्ण

1. दिक् + नामा! = दिक्नामा! / दिक्नामः (ज२व)

2. धूपामानि = ~~धूप~~ धूप + नामानि

= ~~धूप~~ धूप + नामानि (to 2nd varga)
जूव संधि

= धू + नामानि (इ २० तो 5th, अनुनासिक)

or धू + नामानि (ज२व)

3. धूपावति:

= धूप + नवति: (जूव संधि)

= धू + नवति: (अनुनासिक संधि)

or धू + नवति: (ज२व)

4. धूपानियामकः = धूपान् + नियामकः

5. जगान्नायकः = जगान् + नायकः

6. जगान्नायकी = जगान् + नायकी

7. जगान्नायः = जगान् + नायः

शूक्र + नामारम् = शूहनामारम् / शूहनामारम्

9.

देव + नौः = देवनौः / देवनौः

10.

तस्मान् नृकान् = तस्मान् + नृकान्

11.

उच्चन्यनम् = उच्च + न्यनम्

त्रिमुडांगम संधि:

(है २व २व) + इ. / इ. / इ. + (२व) = २ इ. / इ. / इ.

सुगांग + ईशः = सुगांगपीशः, २. तस्मिन्तविवासः = तस्मिन्तविवासः + अविवासः

3.

आगांच्छनिति = आगांच्छन + इति, ३. हृसन्नपि = हृसन् + अपि

5.

पृथृः + ओमः = पृथृःओमः

6.

पूर्वास्मिन् + अद्याये = पूर्वास्मिन्द्याये

7.

सर्वास्मिन्नपि = सर्वास्मिन् + अपि

8.

तस्मिन्नेव = तस्मिन् + इव

9.

प्राचेष्टनीर्ति = प्राचेष्ट + आर्ति

पूर्वस्वर्ण सत्ति: optional

{ अंग } + { गज़ } + { लकड़ } → { अंग } + { लकड़ } (पूर्वस्वर्ण)

1) वणिक्षसत्ति = वणिक् + हसति (जश्व न→ए)

2) श्रावन + हिमम् = श्रावन् + हिमम् (जश्व न→ए)
= श्रावन्हिमम् (अश्रावहिमम्)

3) जगद्विनाय = जगत् + हिनाय (जश्व न→ए)

4) षट् + यापि = षट् + हयापि (जश्व ए→इ)

5) सम्राइसति = सम्राइ + हसति

6) महत् + हिरण्यम् = महिरुण्यम् / महेहिरुण्यम्
(जश्व)

optional

चक्र सत्ति:

(वर्गीय व्यञ्जनम्) + शा + (स्वरः हयवरः) = ( ) + चक्र + ( )

1) मृत् + शक्तिका = मृत् + शक्तिका (अचक्र न→ए)
= मृत्त्यक्तिका / मृत्त्यशक्तिका

2) उच्चवासः = उत् + उवासः (अचक्र न→ए)

3) श्रीमद्देवदेवदेवः = श्रीमत् + श्रीमत् + देवदेवः (अचक्र)

4) नटेचद्धक्षः = नटक् + शक्षः
(क्ष→क्तः ∵ चक्र, न→ए ∵ अचक्र)

विसर्जन संकेति: अकार

1. देवः + आशी = देवोऽशी (जुहा संकेति: उ + आशी = उ + शी)

(पूर्वक्रृत्य संकेति: ओ + अ → ओ + अ)

2. नृमृतः + अभवत् = नृमृतोऽभवत् (अब्दि + पूर्वक्रृत्य)

3. बाणः + अपि = बाणोऽपि (जुहा + पूर्वक्रृत्य)

4. सः + अपि = सोऽपि

Rule: (हृदय-अकार) + : + (हृदय-अकार ऋषि महेष्वासाः परिवर्तने)
 $\rightarrow ( ) + \text{उ} + ( )$

5. रामोऽनाम् = रामः नाम्

6. पुत्रोऽनाम् = पुत्रः नाम्

विसर्जन संकेति:

- विसर्जन संकेति:

1. (अकार) + : + (~ हृदय-अकार any रूप) = ( ) + - + ( )

2. (अकार) + : + (स्वर महेष्वासाः परिवर्तने) = ( ) + - + ( )

3. (सः / राष्ट्रः) + : + (any letter ~ हृदय-अकार) = ( ) + - + ( )

4. सूर्यः + उदेति = सूर्य उदेति 12 लोकोऽपि
 $= ब्रह्मतोऽपि$

5. ऋतोः + आगतोः = ऋतो आगतोः

6. ऋतोऽकाः + आगतोः = ऋतोऽकाः आगतोः

7. शूराः + महेष्वासाः = शूरा महेष्वासाः, 8. ऋतोः + रामः = ऋतो रामः

9. राष्ट्रः + गोपिताः = राष्ट्र गोपिताः 10. स-राव = सः + राव

11. राष्ट्रः + खाद्यति = राष्ट्र खाद्यति, 12. राष्ट्रः + रामः = राष्ट्र रामः

13. सः + क्षीडति = स क्षीडति, 14. सः + इष्टवान् = स इष्टवान्

15.

1. (Vowel ~ अ/आ) + : + (स्वर, मृदुप्रत्ययानामि) = () + रु + ()

2. (Avyaya like पुनः, स्वः, प्रातः, पुनः) + (स्वर, मृदु) = () + रु + ()

1.* ईः + गीर्जाति = ईर्जीर्जाति

2.* वद्युः + अग्निष्ठत = वद्युर्अग्निष्ठत

3. वद्युः + अवदेत् = वद्युरवदेत्

4.* गुरोः + वचनम् = गुरोर्वचनम्

5. इथेत्याः + मुनिः = इथेत्याभीमुनिः

6. मुनिः + अवदेत् = मुनिरवदेत्

7. तैः + दृतान् = तैर्दृतान्

8.* पुनः + अग्निष्ठत = पुनर्अग्निष्ठत

9.* पुनः + अपि = पुनरपि, 10. पुनः + रा॒रे॑वं

11. पुनः + भिन्नाम् = पुनर्भिन्नाम् 12. मुनिरेत् = मुनिः + रेत्

13. एक्षुविष्णुः = एक्षुः + विष्णुः

: + (च, छ, ट, ठ, त, थ, श, ष, स) → स + ( )

: + स, त, थ = स + ( ) ∵ संकारादशः

स्व + श, च, छ = श्व + ( ) ∵ मृदुप्रत्यय सामधि:

स्व + ष, ट, ठ = ष्व + ( ) ∵ मृदुप्रत्यय सामधि:

शमः + तत्र = शमृतत्र

संनृष्टिः + तत्त्व = सनृष्टितत्त्व

संहुः + तेषु = संहृतेषु

अधिकारः + ते = अधिकारते

ततः + च = तत्त्वच, 6. कौ + विष्णुः = कृष्णविष्णुः

इन्द्रियैः + चरण = इन्द्रियैचरण 14. शिशुरशीति
= शिशुः शीति

अर्जुनः + शीते = अर्जुनशीते 15. विष्णुचालयति
= विष्णुः चालयति

शुभ्रः + चरणः = शुभ्रचरणः 16. तत्त्वतद्वादृ = तत्त्व + तद्वादृ

सर्वः + छात्रः = सर्वृछात्रः 17. रवज्ञविष्णुः
= रवज्ञविष्णु + विष्णुः

ब्राह्मः + षष्ठ्यमुखः = ब्राह्मृष्ठ्यमुखः 18. धनुष्ट्रृष्ट्यः
= धनुष्ट्रृष्ट्य + षष्ठ्यमुखः

कृष्णचर्च = कृष्णः + च, 19. नदीयः = नदीः + य

P-15, P-24

(sayings - 2)

1) मनो हि देहः सर्वाम् इतिवापि प्रवर्तते। P-15

2) अप्रकृतिकृष्णान् शक्तोऽपि जगरितरात्रया लभते।

even if a ~~good~~ person is powerful, if he does not show that power, people will regard him with contempt. (sayings - 4)

3) पृथमान् पाचिक धूकशालां सर्वतः रथापयति,

The lady cook who is cooking keeps the kitchen clean.

4) वसन्तान्ते सूक्ष्मान्ते कोकिलः शूलिति,

When the spring season sets in, the cuckoo birds coo.

5) कीर्तिः लालिकः संतुष्टिः द्यावति,

(The girls who are playing) (While playing, the girls) run here and there.

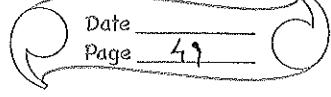
6) अस्मद् कथयन्त्या तस्यां मम विवासः नास्ति।

I do not believe you (female) who tells lies.

7) शोभमानानि भवनानि जनेषु आनन्दं प्राप्तयानि।

Buildings that are decorated, cause delight in people.

32

अप्रकृति कृष्णि न रहति विद्धि! सर्वथा नाम्नि!

Discrimination is never present in those who do bad things.

4) मतः कृष्णमेव विनाप्तं जगत् कृष्णमयत्वं अप्यश्यते।

Thinking only about krishna, the devotees saw the entire world filled with krishna.

5) गोविन्दे प्रतिक्रमान् पृष्ठिरात्रः अप्पापातोऽहं।

When Govinda was waiting, the postman had come.

1) आरक्षिकाः अपहरणं चोरं गङ्गादोऽहं।

The policemen caught the thief who was stealing.

2) श्रीरामं वने दशरथः द्राघीत अव्याहर।

When Sisram went to the forest, Dhaeratha gave up his life.

3) विकसतः पूर्णप्रय अरवम् अपूर्म।

The fragrance of the blossoming flower is unparalleled.

4) उपर्कृष्टः नृपिन् वेदि ग्रन्थं एवंपितृं भवस्ति।

The untalented do not recognize the talented. The talented envy the other talented.

१) मार्गदर्शकः इनिहास वायवानः वैतान्यं दुर्योधनः ।

Explaining the epics, the guides shows
Describing[→] the temple.

२) संस्कृत प्रचारकार्यं सायकं प्रयत्नम् आरति ।

The propagation work for Sanskrit is going on well.

३) सा लोकाः सायकं अद्वययन् करोति ।

That boy does practise well. (practices well)

४) कार्यं कुर्वितुः भनुपर्येः सनोषः अनुभूतिः ।

Happiness is experienced by the people who
are doing work.

५. रामे गतवति दशरथः महात्मा जनः ।

When Rama was leaving, Shasratha became unwell.

२. मित्रं हृष्टं कर्तव्यं सनोषः न भवति ?

Who will not feel happy when the friend is met?

३. उचिते काले वृत्तिः भवति ।

Let it rain when the time is appropriate.

४. अपेक्षितः शारायम् उपर्युक्तं वयनम् अश्रवति ।

Arjuna, (after going close to) his teacher, said these words,

धर्मं प्राप्तं अपि दुर्योधनः धर्मराजाय राज्ये न देतत्प्राप्तः ।

Even though knowing the right thing to be done, Dhuryadhan
did not give the kingdom to Dharmaraja.

५. कार्यं करया न कर्तव्यं, विमर्शः आवश्यकः ।

Don't do things in a hurry. Careful consideration is
required.

६. द्याति: वैद्यमानः शत्रुः च नोपेषान्तिः ।

Disease and ~~enemies~~ the enemy who is becoming
stronger are not to be overlooked.

७. तृणामि चरोः शत्रुः जितुमदः रक्षति ।

The cowherd protects the cows that are grazing grass.

1) (याच) वाचेष्यः	विद्युक्तृयः	5:n
2) (रस) रसान्	रसनकेन	3:n
3) (श्रू) शूपत्रयः	नोक्तयः	1:n स्त्री
4) (दा) देती	देन्तः	1:n स्त्री
5) (भी) लिङ्गतः	जनाः	1:n
1) (पठ) पिता पाठ	पठन्	1:n
2) (शार) वृष्टिः शब्दनुवर्त आरम्भ		1:n
3) (स्था) निष्ठा स्थेवकेन		3:1
1) (अधि + इड़) अधीयानेषु इतेषु		7:n आमने
2) (ज्ञा) ज्ञानीः ज्ञेयः		3:n
3) (श्री) लिङ्गतः लालकाः		1:n
4) (वद्ध) वदनी माता		1:n

1) (स्मरण) स्मरण्यः शहित्यः	1:n स्त्री
2) (वात्स) नाम वात्सीम् हसितीम्	2:1 स्त्री
3) (आरुष्यवाल) नस्य आरुष्यतः उपत्यामिकर्य	6:1
4) (वन्दन) वन्दनामानं अते	2:1
3 5) (प्रतीक्षाने) (०२१६३ः) (०१७ः) प्रतीक्षमाणयाः	5:n
1) (स्पर्श) स्पर्शमानास्तु वालिकास्तु	7:n स्त्री
2) (भज) भजमानाः प्रतीक्षीः	2:n स्त्री
3) (सेव) सेवमाने अते	7:1
4) (आ+गम) आगमेष्वर्द्धयः ओयाद्वेष्यः	5:n
5) (पठ) पठद्वेष्यः ओयाद्वेष्यः	5:n
3) 6) (कृ) सेविकामाः	6:n
7) (धाव) धावन् श्रीः	1:1
8) (रुदि) ज्ञानन् ज्ञानन्ति अपि त्वं	1:1

3) (जृत्) <u>दृथन्तं</u> मयूरः	(2:1)
4) (पृथि॒ शील॑) <u>पृथि॒शीलयन्तया</u> अ॒द्यापि॒कया॑ सह॑ (3:1) रुक्षी	
5) (कूर्ज॑) <u>कूर्जदृष्टिः</u> को॒किल॑ः (3:n)	
ग्र॒देवता॑	बौलक॒गन्
ग्र॒देवता॑ये	महिला॑ये
ग्र॒देवता॑विभिः	कर्मिक॒रीभिः
ग्र॒देवता॑म्	पुरुषा॑पाणाम्
ग्र॒देवता॑ः	अ॒द्यापि॒काः
ग्र॒देवता॑य	गृहिण्या॑
(महिला॑ये, पुरुषा॑पाणाम्, गृहिण्या॑, अ॒द्यापि॒काः, बौलक॒गन्, कर्मिक॒रीभिः)	
1) (सूक्त) <u>सूक्त॑ः</u> छात्रः	(1:n)
2) (कृ) <u>कृव॑तः</u> श्रृंसाः	(1:n)
3) (धूर्वा॑) <u>धूर्व॑तः</u> बौलक॑	(2:1)
4) (कृत्प॑) <u>कृत्प॑मनोतः</u> रावणोन् सह॑	(3:1)
5) (लोक॑) <u>लोक॑वानोतः</u> शिरोव॑ दृष्टिः	(1:1) रुक्षी
6) (शोभ॑) <u>शोभ॑वानोतः</u> अवनानि॑	(1:n)

1) (कृत्प॑) <u>कृत्प॑यन्</u> रुक्षः	(1:1)
2) (कृत्प॑) <u>कृत्प॑मनोतः</u> श्री॑साः	(1:n)
3) (अ॒र्च॑) <u>अ॒र्च॑तः</u> अ॒तः	(2:1)
4) (जृत्) <u>जृत्प॑त्तिनाम्</u> ग्र॒देवता॑म्	(6:n) रुक्षी
5) (पृथि॑) <u>पृथि॑म्</u> बौलक॒गन्	(7:n)
1) (यात्रा॑) <u>यात्रा॑मानेष्यः</u> श्री॑कृष्णेष्यः	(5:n)
2) (पृथि॑) <u>पृथि॑ये</u> ग्र॒देवता॑ये	(4:1)
3) (र॒क्ष॑) <u>र॒क्ष॑तः</u> र॒क्ष॑नोतः	(3:1)
4) (ल॒क्ष्मी॑) <u>ल॒क्ष्मी॑तः</u> ग्र॒देवता॑	(1:1) रुक्षी
5) (कृत्प॑) <u>कृत्प॑मानेष्यः</u> वृष्णेष्यः	(5:n)
? 1) दृ॒त॑ - न॒दृ॒प्ययो॒तः →	
? 2) प्र॑ + विश्व॑ ल॒यप् → प्रविश्य	
? 3) कृ॑ श॑नोतः → कृ॒व॑तः / कृ॒व॑ता॑ / कृ॒व॑ता॑म्	
? 4) ग्र॒देवता॑ → जृत्॑ + त॒प्यत्॑	
? 5) कृ॒त्प॑त्ति॑ → कृ॑ + त॒प्यत्॑	

1) (अम्)

अमृता:

वृद्धा:

(1:n)

2) (पृः)

पृष्ठ०८४

पृष्ठ सह

(3:1) रुप्रि

3) (कृः)

कृष्ण०८५:

लोकार्थ्य

(6:1)

4) (पूर्वः)

पूर्व

पूर्व आर्थि

(1:1) एवं

5) (हस्तः)

हस्त०८६

राम

(2:1)

1. 'प्राप्त' वर्त्तम्

2. 'शिद्' निष्कृत

3. अविनयम् → अ + विनय

4. विनाय → विनय

5. विनायः →

वालिका:, वटुनाम्, रामाय, गोत्राः, भाष्मायम्, पृष्ठीयः

1. पृष्ठीयः वालिका: (2:n) स्त्री

4. पृष्ठीयः पृष्ठीयः (3:n)

2. पठने रामाय (4:1)

5. पठनाम् ~~पठनाम्~~ (6:n)

वटुनाम्

3. पृष्ठीयः गोत्राः (2:n) स्त्री

6. पृष्ठीयः मृष्ठीयम् (6:n) स्त्री

3:

3:

classmate

Date _____

Page _____

2) (लिखः)

लिखितः

लिखितः सह

(3:n)

3) (पूर्वः)

पूर्वीयोः

शिलाया

(6:n) रुप्रि

4) गृजेन्द्री

गृजेन्द्री

गृजेन्द्री

5) गृजेन्द्री

गृजेन्द्री

गृजेन्द्री

6) गृजेन्द्री

गृजेन्द्री

गृजेन्द्री

7) गृजेन्द्री

गृजेन्द्री

गृजेन्द्री

8) गृजेन्द्री

गृजेन्द्री

गृजेन्द्री

9) गृजेन्द्री

गृजेन्द्री

गृजेन्द्री

10) गृजेन्द्री

गृजेन्द्री

गृजेन्द्री

- 1) (पिता - आगताः) पितरि आगतेषु सति (शब्द)
- * 2) (अतिथयः आगताः) अतिथिषु आगतेषु सत्सु (क्रम)
- ✓ 3) (पुत्रकं पुरुषमानम्) पुत्रकं पुरुषमाने सति (शब्दान्वय)
- 1) * (विवाहः सम्पन्नः) विवाहे सम्पन्ने सति (क्रम)
- 2) (वृक्षः परितः) वृक्षे परिते सति (क्रम)
- 3) (जीर्णं गीयमानम्) जीर्णे गीयमाने सति (शब्दान्वय)
- 4) (रबम् आगताः) रबाणां आगते सति (क्रम)
- 5) (अद्यासिका आगता) अद्यासिकायां आगताम् सत्ये (क्रम)
- * 6) (माता उपविशन्ती) मातरि उपविशन्त्याम् सत्या (शब्द)
- 7) (सीता रुदी) सीतायाम् रुद्रयाम् सत्या (शब्द)
- 8) (चोरः चोरयत) चोरे चोरयते सति (शब्द)
- * 9) (जनाः शयानाः) जनेषु शयानेषु सत्सु (शब्दान्वय)
- 10) (अद्यापकाः आगताः) अद्यापकेषु आगतेषु सत्सु (क्रम)
- 11) (प्रेषकः उत्तिष्ठताः) प्रेषकेषु उत्तिष्ठत्याम् सत्ये (शब्द)

- 1) (गोपालः गतवत्) गोपाले गतवति सति (क्रम)
- 2) (सीता चिन्तयन्ती) सीतायाम् चिन्तयन्त्याम् सत्याम् (शब्द)
- 3) (भोजनं क्रियमाणं) भोजने क्रियमाणे सति (शब्दान्वय)
- 2) (कृपयः पृथग्नः) कृपिष्ठे पृथग्नेषु सत्सु (शब्द)
- 4) (श्रोताः उत्तिष्ठताः) श्रोतरेषु उत्तिष्ठत्याम् सत्ये (शब्दान्वय)

३. शिरुभास्य दृष्ट्या शीकृपाः कीदृशः?

श्री दीपमूलम्, दीपाग्नम्, दीपमह्यम्, दीपव्यायः।

[नर दीपव्यायः] मूले-ब्रह्मा, मध्ये-जगत्पूर्णः, अग्ने-शङ्करः।

४. मनसि, प्रशारी, वयसि, अवसि

7th vibhakti pratham purusha. अवसि - किया

५. दृष्टिरः, वीरः, करुणाः, मधुरः।

मधुरः - sweatness nor an emotion. करुणी - sorrow

[अवश्यत, हास्य, भयानक, वीथितम्, रौद्र, शारीर]

नर रमणीयम्

६. नरसिनेव, पृथ्यनेव, उन्नयनम्, लेन्द्रोन्नामः

कुर्विनेव = कुर्वत + नेव
नरसिनेव + नेव, पृथ्यनेव + नेव, लेन्द्रोन्नामः (इन्द्रियाम्)

७. नरसिनेव, उन्नयन, निनिराकरणम्, महूनक्षत्रम्

उत + नयन = उन्नयन, नर + निनिराकरणम्

महत + नक्षत्रम् = महूनक्षत्रम् (अनुनाशिक)

८.

निनिराकरणम्, उपरिमेनहीन, निनिराकरणम्, महूनक्षत्रम्

नर + निनिराकरणम्, अग्निः + निनिराकरणम्, महून + नक्षत्रम् (अनुनाशिक)

उपरिमेन + अहीन (इन्द्रियाम्) नरमेनहीन = नरमेन + अहीन

९. मधुरः, अनुष्ठानः, करुणाः, तिर्तः, दृष्टिरः

नर दृष्टिरः

१०. गाढा, अमृता, सूर्यनामः, करुणा

नरकरुणा [नर्मद, सिंचु, कावेरी, कुगोदावरी]

११. रामेश्वरम्, अयोध्या, मधुरा, काशी

नररामेश्वरम् / इन्द्रप्रस्थः [माया, काशी, अवलोक्य, चुरी + द्वाराम्] (मौखिक)

१२. हनुमान, वैनतेयः, अङ्गिन, वृकोदरः

अङ्गिन - son of vali. To be remembered to avoid getting bad dreams

स्वर्ण & रक्षस

(?)

11. अग्निनाथः, प्राणव, इत्येव, रामश्शोत्र

प्राणव + नाथः (अनुकूलसिक्ति) प्राणव

इत्येव = फूलि राव (यण) रामः श्रोते (

12. रावः, विहाय, इति, रामाय

उत्तरायनाति. रामाय - 4th विश्वितः

13. श्रीदत्त, कृष्णानि, कृष्णित्वा, श्रीतिष्ठम्

. श्रीदत्त - पूर्णिदत्त

14. कृष्णित्वा, महा, अवता, राधया

माता॒ः = 1st vibhakti, Root शौ

15. शास्त्रः, शुद्धः, वायुः, हातुः

शास्त्रग्राहम् (nor वायुः) [शशी, शुभिरकृत = Mangala, हातुः, शशि, शुद्धि, कृत]

16. राधवः, माधवः, रामः, दारूरथः

माधवः = कृपा॒

17.

कृष्णः, उद्धा॒, लवण॑, मधुरम्

(उद्धा॒ - head)

18.

जमः, ग्रीवा॑, महा॑, शीरः,

जमः = शिरः

19.

अपिभा॑, हाति॑, पूर्णिमा॑, महिमा॑

(नर पूर्णिमा॑) [लालिमा॑, प्राप्तिः॑, प्राकाश्यम्॑, द्विशिवम्॑, वशित्रवम्॑] नृपति॑

20.

निष्पादः, गान्धारः, सप्तमः, महेषमः

(नर सप्तमः) [ऋषम्॑, षड्ज, द्यूत, पञ्चम]

21.

दारूरथः, शुद्धः, रामः, वाटुरूरथः

22.

नृपति॑: [राधवः]

नारिका॑, कृष्णः॑, अग्निः॑, काञ्छिठा॑

(?)

) अश्वथामा, ललि, दोयासा, हृष्णमान, विश्वीष्टः।

कृपः, परशुरामः - चिरंजीविनः

) अहलया, द्रौपदी, सीता, तारा, मण्डोदरी

- पञ्चकंया:

) भट्टयः कूर्मीः, वराह, भरसीह, बामनः

परशुरामः, रामः, कृष्ण, शृङ्खः, कलिक

) श्राव्यी, माहेश्वरी, कौमारी, वैष्णवी,

वाराही, इन्द्राणी, चामुच्छा - सप्त मातरः।

Sayings - II →

* 7. दुर्दिलि हि शिराणि वित्तमन्मत्प्राप्तिः ।

The mind of brave men is a precious stone which even a diamond cannot cut.

* 8. वृत्तेन हि अवश्यायो न धनेन न विद्यया,

Good conduct makes one noble, neither wealth nor learning does.

* 9. अऽपवस्थितिचित्तरथं प्रसादोऽपि अयक्षः ।

Even a favour conferred on you by a fickle-minded person can be dangerous.

* 10. उत्तीर्णत, जगत्, द्वाय वर्गित्वात् ।

Arise, Awake, seek the best of men and learn (from them).

* 11. सत्यार्थे धर्मात्: परं धर्मविदो ज्ञातः ।

Wire men say that being truthful and straightforward in the greatest Dharma.

* 12. इति इति कर्मण्यथिरतः सासिद्धि लभते नरः ।

i.e. ये इति येषु कायेषु निरतः भवति सु इति मानवः सिद्धि द्वापोऽपि,

Sayings - I

* 1. सत्ता हि सन्देहपदेषु वृत्तिषु प्रमापामोः कर्मापृतेः ।

In ambiguous matters noble men seek the counsel of their own conscience.

* 2. मनो हि हेतुः सर्ववास्तु इन्द्रियाणां प्रवर्तने ।

Mind is the cause of all the activities of sense organs. — Ramayana.

* 3. अविनाशानां द्वारानि भवति शर्वतः ।

Destiny takes its own course everywhere.

* 4. अकर्तुत्वात् शक्तिः शक्तोपि जनार्थिरास्तेषां
मत्प्रते,

Though capable, a man is not taken seriously when he doesn't exhibit his potential.

* 5. धर्मं विद्वासमानानां धर्माणां परमं श्रुतिः ।

The Vedas are the sole authority for those who desire to know Dharma.

* 6. नां योगमिति मन्त्रते ऋषिरामित्युद्यारणात् ।

Restraining the senses firmly is known as Yoga:
संताः — ascetic

मृगोद्धरा वाचनः

- ① १. कूलोनी वृक्षवायः
crow on palm tree
- ② ३. देहलीदीपवायः
Lamp + 2 places lit
- ③ ५. ब्रह्मद्युष्मित्वायः
P-17 blind, lame - coordination
- ④ ७. बद्रिनाथ वृक्षवायः
P-17 camel, shirt, his own logic
- ⑤ ९. पिटपेपुत्रवायः
P-17 pounding flour - saying again & again
- ⑥ ११. असन्दृश्यतीवद्विजनयायः
P-15 Arundhati - show noticeable first
- ⑦ १३. व्यटुकुटीमानवायः
P-17 Toll station, lot of effort without result.
- ⑧ १५. शून्यपृष्ठवृक्षवायः
P-17 dirt while digging well, reap the fruit
- ⑨ १७. अशोकविलक्षणवायः
P-17 Ashoka garden - just a place
- ⑩ १९. उत्तरेक्ष्यवृक्षवायः
P-17 crane, butter, unnecessarily complicate
2. मिहेपाद्यवृक्षवायः
beggar occupied the house
4. संक्षीकृतवृक्षवायः
needle , frying pan, prioritization
6. वृद्धकृतिवृक्षवायः
aged spinster - 1 expression many meanings
8. एवशुभिर्मित्रवृक्षवायः
m-in-law, sending away, easy m-labourous
10. अव्यवाज्ञवायः
blind men, elephant, understand the entire subject
12. ग्रीष्मिकावृक्षवायः
flock of sheep, blindly copy
14. वृद्धवृष्टिवृक्षवायः
insect, litter, unintentional
16. मात्रवृक्षवायः
fish, bigger feed on smaller
18. गुडिमिहेपृष्ठवृक्षवायः
jaggery, medicine, incentive
20. शैतानपृष्ठवृक्षवायः
needle, bones, orderly fashion accomplished gullily,

शिल्पा - वृक्षवृक्षवायः

classmate

Date _____
Page _____

Book 1 वृक्षवृक्षवायः - ना रुद्ध-वाज्ञामन्तरः

Book 2 वृक्षवृक्षवायः

Book 3 वृक्षवृक्षवायः

Book 4 वृक्षवृक्षवायः

Book 5 वृक्षवृक्षवायः

Book 6 किरातार्जुनीयम् - श्रीमरीजाय द्वौपद्यः उपदेशः

Book 7 श्रीमद्युधिष्ठितोः संवादः उपाख्यानः द्वौपद्यः उपदेशः

Book 8 न वृष्टिवृक्षवृक्षवायः

Book 9 न लैज्जनस्य तप्सः परिपूर्णः

Book 10 किरातार्जुनीयम्

३८

अन्वयिता

परोपकाराय कलानि वृक्षाः
 परोपकाराय वहनि नद्याः ।
 परोपकाराय दुहनि गावः
 परोपकाराय मिदं शशीरम् ॥

०४४४ वसेष्ठनानाम् शक्तेः पौत्रम् अवामष्टम्
 पराशरामजं वन्दे शुक्रातं नपोनिधिम् ॥

१.२ (दृष्ट्वा तु) तदा तु दृष्ट्वा पौष्ट्रवानीः
 दृष्ट्वा राजा तुर्योऽनः आचार्यम्
 उपसङ्गात्य वर्चनम् अब्रवीत् ।

१.३ (पश्यते) आचार्ये । विश्वामित्र
 तव वीमता शिष्येण दृष्ट्वपुत्रेण दृष्ट्वा
 पौष्ट्रपुत्राणां महात्मां रातां चम्भुं पश्य ।

१.४ (अत्र शूर) अत्र कुले युध्यनाः, विराटः,
 च (इति) श्रीमार्जुनसमाः शूराः ।
 महेषवासाः (सान्ति) ।

१.६

(दृष्ट्वा केन्द्रे चोकितानः) दृष्ट्वा केन्द्रे,

ते कितानः, वीर्यवान् शशीराजः, पुराणित,
 शुक्रितेभोजः, नरपुकुवः शौक्यः च (सान्ति) ।

१.६

(दृष्ट्वा महायुधं) दृष्ट्वा महायुधं विश्वामित्रः युध्यामन्तुः,
 वीर्यवान् उत्तमानाः, सौभद्रः, शौपदेवाः च.

सर्व राव महारथाः (सान्ति) ।

१.७

(अस्माकं तु) द्विजो नमः । अस्माकं तु ये विशिष्टाः

तां लिलोद्य, मम सौन्यस्य (ये) नायकाः तां ते संजाश्च
 श्रवीनि ।

१.८

(विश्वामित्रमश्च) अवान् श्रीमः कर्णः समितिरजयः च

कृपः अश्वेत्यामा विकर्णः तथैव सौभद्रितः स्यानि)

१.९

(अन्ये च) मानारामपुरुषाः शूराः सर्व युद्धविशारदाः

अन्ये च वह्नेः मद्य त्यक्तजीविताः (सान्ति) ।

१.१० (अपर्याप्त) असमां शीघ्राभिरक्षितं तद्

लाम् अपर्याप्तम्। इदं तु गतेषां शीघ्राभिरक्षितं
बलं पर्याप्तम् (आस्ति),

१.११ (अयनेषु) सर्वेषु अयनेषु यथाभागम्

अवास्थिताः शब्दाः शर्वे शीघ्रम् राव अधिरक्षिताः।

१.१२ (तद्य सञ्जनयन्) प्रतापवान् कुरुत्वा! पितामहः

तद्य हर्ष सञ्जनयन् शिंहनादं विन्द्य उच्योः।

शुद्धेः दृष्टम्।

१.१३ (ततः श्वेतैश्च श्वेतैश्च श्वेतैश्च श्वेतैश्च) ततः मावकः

पाण्डवेशं श्वेतः श्वेतः श्वेतः महाती

रूपदेवं श्वेताः, श्वेताः श्वेताः प्रददमन्तः।

१.१४ (स घोषो) सः तुभुतः घोषः न अः

पृथिवीं च यत्कुन्नादयत् धार्तराष्ट्राणां
हृष्टयानि यद्वार्यत्।

(१.२०, १.२१) (अथ व्यवस्थितात्, हृषीकेशं तदा)

महीपतो। अथ व्यवस्थितात् धार्तराष्ट्रात् दृष्टिः।

कण्पिदवजः पाण्डवः शस्त्रसम्पाते प्रवृत्ते धन्तः।

उद्यम्य तदा हृषीकेशम् इदं वाक्यम् आह।

अर्चुत। सौनयोः उभयोः मद्ये मे रथं स्थापय,

(१.२२) (यावदेता निशीक्षेऽहं) यावत् अहम् अस्मिन्

शोसमुद्यमे कः एमया सह योद्धूयम् (इति वाक्यम्)

अवस्थितात् रातान् योद्धुकामान् निशीक्षे।

(१.२३) (योत्यमानानवेशेऽहं) दुर्लभः धार्तराष्ट्रस्य

युद्धे प्रियचिकीर्षितः ये राजे अन्त समाप्ततः (तात्)

अहं योत्यमानान् अवेशे।

(१.२४, १.२५) (प्रावमुखतोः, शीघ्रमोऽप्तोः) वार्ता। रावं गुडाकेशोन्
उवाच

उक्ताः हृषीकेशः सौनयोः उभयोः मद्ये रथो तमं
स्थापयेत्वा पार्थ। रातान् समवेतान् कुरुत् पश्य इति अवाच।

Book
#

१.२७ (तान् समीक्ष्य) परथा कृपया आविष्टः सर
कौतूहः, तान् शर्वान् अवस्थितान् वृद्धून्
समीक्ष्य विविदं इकम् अश्वीत् ।

१.२८ (दृष्ट्वेऽम्) कृपण् । युद्धस्त् समुपास्थितम्
इम् संबलं दृष्ट्वा मम गात्राणि सीढानि,
मुखं च परिश्लेष्यात् ।

१.२९ (निमित्तानि) केशव । विपरीतानि च निमित्तानि
पश्यामि । आहो रवजनं हृत्वा श्रेयः च न
अपुपश्यामि ।

१.३० (न काङ्क्षो) कृपण् । विजयं राज्यं सुखानि च न
काङ्क्षो । गोविन्द । राज्येन शोः जीवितेन वा
च । किम् ?

१.३३ (येषामर्थ) येषाम् अर्थे राज्यं शोः
सुखानि च नः काङ्क्षीत् ते इमे
प्राणान् धनानि च रथवत्वा यद्य
अवस्थिताः ।

35

(गातान्) भवुर्जूदन् । त्रैलोक्यशाज्यास्य हृतोः

द्वन्द्वः अपि गातान् हृतो न इत्यामि । किं तु मठीकृते?

१.३७ (तद्भावान्वाही) मात्रवा तद्भाव वयं रववान्वधान्
धार्तराष्ट्रान् हृतो न अहोः । रवजनं हि हृत्वा
कथं रुद्धिनः रथाम्?

१.४५ (अहो तत) ~~तत्~~ अहो बता वयं महत् पापं कर्तु

०यवरीताः यत् राज्यसुखानोर्धेन रवजनं हृत्वा मृत्युताः ।

१.४७ (रावमुक्तवर्जुनः) संक्षेप्य रावम् उत्तमा ।

शोकस्यविजन्मानसः अर्जुन! सशारं चोपं विसृत्य
इथोपरथे उपाविशत् ।

३५
प्रह्लिदा

* 1. पर्वतार्क - रथो याति - Potter's wheel.

* 2. राजन् - करेणु करणः विनः - आयुः live long.

* 3. विराजराजपुरारः - धुर्वर्षी नव वैशिष्ठा - मृदृग्मध्यः

* 4. द्वापण - रां - wealth, शत्रवाः - hunters.

(haughtiness in inferior men)

* 5. राक्षः - देवताराघनम् - देव, नारा, धनम्

* 6. युत्तायि - good - सु, man - ऋ, plough - शीरः
सुनारीरः - Indra

* 7. वृक्षाभवारी - in tree, nor bird, in grass, not yogin,
yellow, nor gold. delicious copper. असः नीति = अस्ति

* 8. अपूर्वोत्तम - अपूर्वः, उत्तमः, शोषन्तरः अतिष्ठ

* 9. अपार्वन - अपार्विः गति

* 10. लक्ष्मीलक्ष्मि - मित्रिलक्ष्मि, लक्ष्मि Guava,
लक्ष्मि, ल - again, लिङ्गं ह